

De eerste baan is niet de beste

Auteur(s):

Velden, R. van der

Welters, R.

Willems, E.

Wolbers, M.

Werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Universiteit Maastricht.

Verschenen in:

ESB, 83e jaargang, nr. 4158, pagina 504, 19 juni 1998

Rubriek:

Monitor

Trefwoord(en):

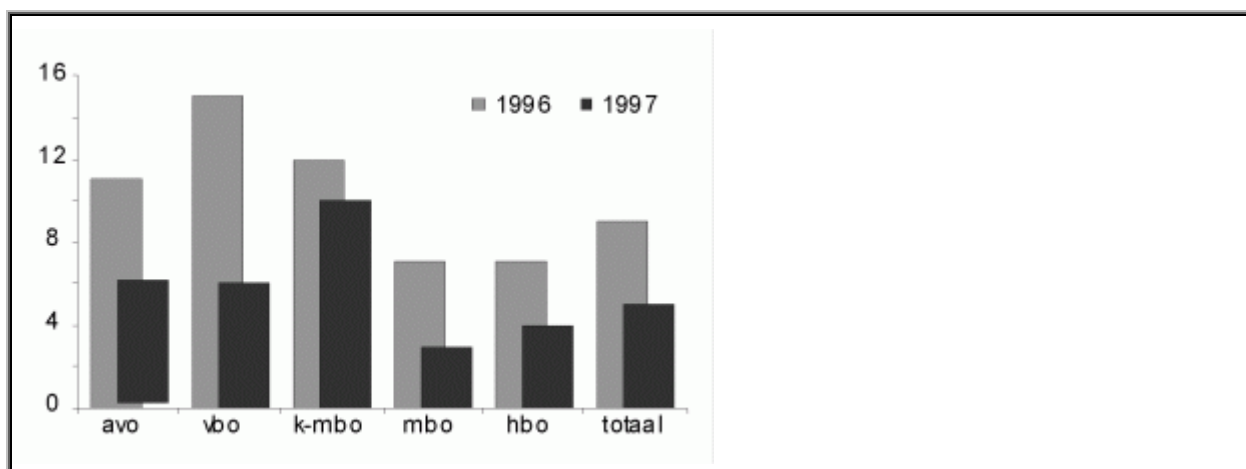
arbeidsmarkt

De werkloosheid onder schoolverlaters is fors gedaald. De verwachtingen onder schoolverlaters zijn dan ook hooggespannen; velen denken binnen een jaar van functie of bedrijf te zullen veranderen.

In deze periode van het jaar verlaten honderdduizenden scholieren en studenten een opleiding in het voortgezet of hoger onderwijs. Na het behalen van hun diploma staan schoolverlaters voor de keuze: verder studeren of zich aanbieden op de arbeidsmarkt? Voor het maken van deze belangrijke keuze is goede informatie nodig over de arbeidsmarktsituatie van schoolverlaters. In dit artikel gaan we op die arbeidsmarktsituatie in. Naast recente ontwikkelingen in de werkgelegenheid en de baanwisselingen in de eerste anderhalf jaar, kijken we daarbij vooral naar de verwachtingen die schoolverlaters van het studiejaar 1995-1996 hebben van hun loopbaan. Deze verwachtingen zouden kunnen verklaren waarom schoolverlaters soms kiezen voor een baan die op het eerste gezicht niet goed aansluit bij de gevolgde opleiding. Het zou immers kunnen zijn, dat op termijn een dergelijke baan wel perspectief biedt. Daarmee vormen deze verwachtingen een waardevolle aanvulling op onderzoek naar het feitelijke loopbaanverloop van schoolverlaters zoals onder andere door het CBS (zie blz. 507) en het ROA ¹ wordt gepubliceerd, en waarmee dit artikel ook begint.

Werkloosheid en baanwisselingen

De werkgelegenheid in Nederland is in het afgelopen jaar flink gegroeid. Dit heeft zijn weerslag gehad op de kansen voor schoolverlaters. Vergeleken met vorig jaar is de werkloosheid onder hen fors gedaald, zie [figuur 1](#). Bedroeg de gemiddelde werkloosheid in 1996 nog 9%, in 1997 is dit gedaald naar 5%. Daarmee is de werkloosheid onder schoolverlaters lager dan onder de gehele beroepsbevolking. Met name voor het mbo- en het hbo-niveau is de arbeidsmarkt momenteel zeer gespannen. Ook het avo en vbo, die in 1996 nog een ongunstig beeld te zien gaven, hebben zich in het afgelopen jaar sterk verbeterd. Alleen het werkgelegenheidsbeeld van het k-mbo is, met een werkloosheid van 10%, ongunstig te noemen.

Figuur 1. De werkloosheid onder schoolverlaters naar opleiding, %, 1996-1997
Vbo 1997 incl. individueel voorbereidend beroepsonderwijs

Ondanks deze gunstige omstandigheden waaronder schoolverlaters momenteel de arbeidsmarkt betreden, starten schoolverlaters nogal eens in laagbetaalde, flexibele banen of in banen van een (te) laag niveau van waaruit zij later doorstromen naar betere posities. Er is een aanzienlijke baanmobiliteit onder schoolverlaters (zie [tabel 1](#)). Ongeveer 60% van alle gediplomeerde schoolverlaters uit het secundair of hoger beroepsonderwijs (kmbo, mbo en hbo) heeft meer dan één betaalde baan gehad tussen het moment van verlaten van de opleiding en het moment van ondervraging anderhalf jaar later. Van dit percentage heeft ongeveer de helft drie of meer betaalde banen gehad. De mate van baanmobiliteit verschilt overigens niet tussen opleidingstypen.

Tabel 1. Aantal betaalde banen van schoolverlaters per opleidingstype %, 1997

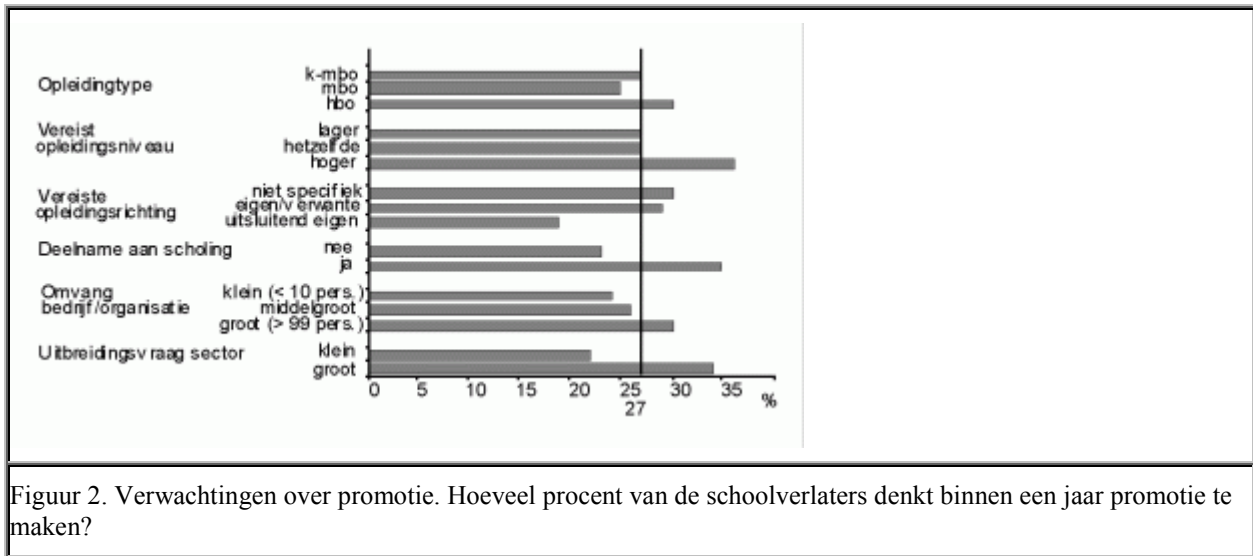
aantal banen	een	twee	drie of meer
kort-mbo	40	30	30
mbo	41	31	28
hbo	40	31	29

Verwachtingen

Veel schoolverlaters verwachten dat op de korte of middellange termijn nog belangrijke veranderingen zullen plaatsvinden in hun beroepsloopbaan. Deze mobiliteitsverwachtingen zijn met name interessant in het licht van de vraag in hoeverre de start op de arbeidsmarkt bepalend is voor de verdere carrière. Een start in een baan onder het vereiste opleidingsniveau hoeft geen probleem te zijn bij een goed perspectief op doorstroming naar een hogere, beter betaalde functie. Hieronder zullen we de verticale (promotie binnen hetzelfde bedrijf) en horizontale (overstap naar een ander bedrijf) doorstromingsverwachtingen in kaart brengen, en verbinden met kenmerken van de 'huidige' baan. Voor schoolverlaters van nu levert dat informatie op waar men bij een 'eerste baan' op kan letten.

Promotie

Ruim een kwart van de schoolverlaters verwacht binnen één jaar promotie te maken naar een hogere functie. Hbo'ers hebben hogere verwachtingen dan anderen ([figuur 2](#)).

Figuur 2. Verwachtingen over promotie. Hoeveel procent van de schoolverlaters denkt binnen een jaar promotie te maken?

Vereiste opleiding

In hoeverre is de start op de arbeidsmarkt bepalend voor de carrière? De promotieverwachtingen van degenen die onder hun niveau werkzaam zijn, zijn gelijk aan die van mensen in een functie op aansluitend niveau. Dit wijst erop dat een 'te lage' baan in het begin van de beroepsloopbaan geen blijvende negatieve effecten hoeft te hebben². Omdat de groep die een aansluitende baan heeft dezelfde promotieverwachtingen koestert, is het wel mogelijk dat degenen die laag starten, een relatieve achterstand blijven behouden. Omgekeerd lijkt een 'te hoge' baan wel een positief effect te hebben: schoolverlaters die boven hun opleidingsniveau werkzaam zijn, hebben een duidelijk hogere verwachting van hun toekomstige promotiemogelijkheden. Dit kan echter ook te maken hebben met niet-waargenomen kenmerken van deze groep; kenmerken die ook geleid hebben tot het verkrijgen van een hogere intrede functie dan op grond van de opleiding mocht worden verwacht. Daarnaast kan het zogenoemde 'ster'-effect meespelen: werknemers die al in een vroeg stadium van hun carrière als ster zijn geïdentificeerd, zullen hiervan ook verderop in de loopbaan een positief effect ondervinden³.

Kijken we naar de opleidingsrichting, dan blijkt dat schoolverlaters die werkzaam zijn in een functie die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting minder vaak opwaartse functiemobiliteit verwachten dan degenen die buiten hun vakgebied werkzaam zijn. Dit kan worden geïnterpreteerd als een 'vakdeelmarkt'-effect. Opleidingen met een sterk beroepsgericht karakter (techniek, gezondheidszorg) leiden vaak naar een nauw omschreven beroep domein waarin de gevolgde opleidingsrichting van doorslaggevend belang is om toegang tot het beroep te krijgen. Daar staat tegenover dat de loopbanen vlakker verlopen. Dit spoort met het inzicht omtrent de specifieke carrièrepatronen in vakspecifieke versus bedrijfsspecifieke deelmarkten. De laatste zijn meer hiërarchisch georganiseerd en kennen daarom meer carrièremogelijkheden dan de vakspecifieke segmenten. Dit lijkt ook bevestigd te worden door het positieve effect van bedrijfsgrootte en deelname aan scholing op de verwachte promotiemogelijkheden. Beide kenmerken kunnen beschouwd worden als een indicator voor het bestaan van een 'interne arbeidsmarkt' in een bedrijf, waarmee werknemers de benodigde bedrijfsspecifieke kennis en vaardigheden kunnen vergaren die nodig is om omhoog te klimmen.

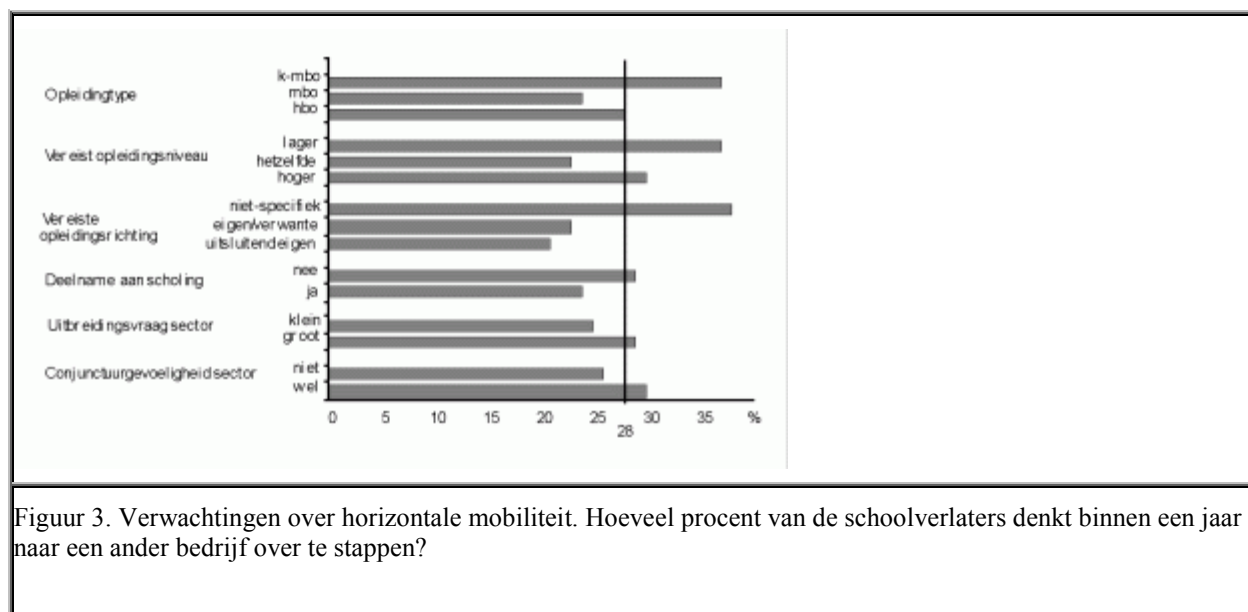
Groeiende sector, meer perspectief

Ten slotte is de sector waarin men werkzaam is van invloed op de gepercipieerde promotiemogelijkheden. Om het sectoreffect in beeld te brengen hebben we gekeken naar de verwachte groei van de werkgelegenheid (uitbreidingsvraag) in de komende vijf jaar⁴. Schoolverlaters in groeisectoren blijken hogere promotieverwachtingen te hebben dan anderen.

Horizontale mobiliteit

Beroepsloopbanen verlopen niet alleen verticaal maar ook horizontaal: mensen kunnen overstappen naar een ander bedrijf of organisatie. Uit [figuur 3](#) blijkt dat ruim een kwart van de schoolverlaters verwacht over één jaar bij een

ander bedrijf of organisatie werkzaam te zullen zijn. Bij de schoolverlaters van het kort-mbo is dit duidelijk hoger, echter, corrigeren we voor andere factoren, dan zijn de verschillen naar opleidingsniveau niet meer significant.

De eerste baan

Schoolverlaters bij wie een goede 'match' tot stand is gekomen tussen de gevolgde en de vereiste opleidingsrichting, verwachten vaker over een jaar nog bij hetzelfde bedrijf of organisatie te zullen werken dan schoolverlaters in een functie waarvoor geen specifieke of een geheel andere dan de eigen richting door de werkgever werd vereist. De loopbanen van schoolverlaters in de vakspecifieke segmenten van de arbeidsmarkt lijken zich daarmee te kenmerken door zowel een geringe verticale als een geringe horizontale mobiliteit. Schoolverlaters die werkzaam zijn beneden het eigen opleidingsniveau verwachten daarentegen juist vaker van bedrijf te zullen veranderen. Kennelijk is baanmobiliteit voor hen een middel om informatie over zichzelf en de arbeidsmarkt vergaren, en zodoende tot beter passende arbeid te komen. Daarnaast heeft deelname aan scholing een negatief effect op de gepercipieerde kans in de nabije toekomst van bedrijf of organisatie te veranderen. Van de schoolverlaters die (via hun huidige werkgever) hebben geïnvesteerd in scholing verwacht 24% horizontale mobiliteit tegenover 29% voor degenen die geen post-initiële scholing hebben gevolgd. Scholing bindt werknemers dus aan hun werkgever.

Sector

Kenmerken van de bedrijfssector waarin men werkzaam is, hebben eveneens effect op verwachte horizontale mobiliteit. Het bedrijfssectoreffect is ditmaal op twee verschillende manieren gemeten. Allereerst betreft het de eerder vermelde uitbreidingsvraag in de komende vijf jaar. Mensen die in een snel groeiende bedrijfssector werken, verwachten minder vaak dat ze over een jaar nog bij hetzelfde bedrijf of organisatie in dienst zullen zijn. Groei van de werkgelegenheid zorgt natuurlijk voor veel baanopeningen en daarmee mogelijkheden voor mobiliteit. Kennelijk is dit effect belangrijker dan de extra mogelijkheden die mensen in het eigen bedrijf, dat immers ook zal groeien, geboden worden.

Daarnaast is gekeken naar de gevoeligheid van de werkgelegenheid in de verschillende sectoren voor schommelingen in de conjunctuur ⁵. Conjunctuurgevoelige bedrijven zullen relatief sterke schommelingen in de werkgelegenheid kennen, en de daar werkzame schoolverlaters lijken zich daarvan bewust: vaker dan anderen denken zij hun bedrijf te gaan verlaten.

Conclusies

De schoolverlaters van nu betreden de arbeidsmarkt onder gunstige omstandigheden. Dit betekent niet dat de beroepsloopbaan van schoolverlaters direct is uitgekristalliseerd; velen verwachten nog te veranderen van functie of bedrijf. Drie zaken vallen daarbij op. In de eerste plaats leidt een 'te lage' eerste baan niet tot hogere verwachtingen van verticale mobiliteit, maar wel tot de verwachting eerder dan anderen van bedrijf te wisselen. In de tweede plaats

is er een verschil in de loopbaanpatronen tussen schoolverlaters die in een segment terechtkomen waar de eigen opleidingsrichting een belangrijke vereiste is (i.c. de vakdeelmarkt) en schoolverlaters die werken in functies waar de gevolgde opleidingsrichting minder belangrijk is. In de derde plaats verschillen de verwachte kansen op mobiliteit tussen organisaties en sectoren. Grote organisaties lijken meer perspectief op een carrière te bieden, en gunstige ontwikkelingen in de werkgelegenheid in een sector leiden tot meer dynamiek op de arbeidsmarkt.

1 De hier gepresenteerde resultaten zijn afkomstig uit het deze week verschenen ROA-rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997*. Dit rapport is gebaseerd op gegevens die in het najaar van 1997 zijn verzameld onder ruim 35.000 schoolverlaters en afgestudeerden van het algemeen voortgezet onderwijs (avo), het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo), het (kort) middelbaar beroepsonderwijs ((k)mbo) en het hoger beroepsonderwijs (hbo) van het school- of studiejaar 1995/'96.

2 Zie bijvoorbeeld N. Sicherman, 'Overeducation' in the labor market, *Journal of Labor Economics*, 1991, 101-122, 1991.

3 J.E. Rosenbaum, *Career mobility in a corporate hierarchy*, Academic Press, New York, 1984.

4 De desbetreffende gegevens zijn ontleend aan CPB-ramingen op basis waarvan het ROA tweejaarlijks middellangetermijnverkenningen opstelt. De meest recente prognoses staan beschreven in ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, ROA-R-1997/7, Maastricht, 1997.

5 Deze indicator is eveneens gebaseerd op gegevens uit ROA, 1997, op.cit.